

УДК 338.242.4:331.522

Іванов Ю. Б., Чумакова О. О.

ОЦІНКА ІНФЛЯЦІЙНОГО ПОДАТКУ В УКРАЇНІ

Проблема інфляції займає важливе місце в економічній науці, оскільки її показники мають вагомим значення в оцінці соціально-економічного розвитку кожної країни і всесвітнього господарства в цілому. Найбільш істотним негативним явищем в економіці України на етапі її ринкового реформування виявилася інфляція. На відміну від країн, що досягли прийняттого рівня інфляції для суспільства та економіки, для України високі темпи зростання цін залишаються нагальною проблемою: цільові показники у цій сфері не досягаються, інфляція зберігається в якості одного з ключових чинників невизначеності, що перешкоджає інвестиційному процесу та економічному зростанню.

В рамках більшої частини досліджень інфляція розглядається виключно з точки зору монетарної політики, хоча ще на початку 20 ст. Дж. М. Кейнс вказував на інфляцію як інструмент, який використовується державами з метою поповнення дохідної частини бюджету. Проблематиці інфляційного податку присвячені роботи Е. Бабаджана [1], С. Пекарського [2], С. Переслегіна [3], С. Светунькова [4], Л. Сергушкіної [5], Е. Фелпса та ін. Проте кількісному розрахунку масштабів інфляційного оподаткування в Україні не було приділено належної уваги.

Метою статті є кількісне обґрунтування доцільності дослідження інфляційного податку як одного з вагомим джерел поповнення бюджету України.

За своєю суттю інфляція є прихованою формою оподаткування. Говорити про інфляцію як про податок дозволяють схожість результатів її дії з податками, які справляються урядом на законних підставах. Найважливішим результатом інфляції є перерозподіл національного доходу від приватного сектора в бюджет за допомогою грошової емісії, тобто фактично – це засіб вилучення урядом частини виробленого ВВП за рахунок зниження купівельної спроможності грошей в обігу. Важливою рисою податків є обов'язковість і неминучість їх сплати, що також притаманне і інфляційному знеціненню грошової маси.

Існує кілька підходів до розрахунку інфляційного податку (табл. 1). Це пов'язано з тим, що абсолютно точно підрахувати його неможливо, а можна лише визначити його приблизний обсяг. Для того, щоб здійснити розрахунок інфляційного податку насамперед необхідно визначити, які показники включати до його бази оподаткування.

Грошовий оборот забезпечується певною масою грошей, величина якої є важливою характеристикою стану грошового обороту та ринкової кон'юнктури в цілому. Для цілей моніторингу змін сукупної грошової маси та її окремих складових використовують спеціальні показники – грошові агрегати. Грошовий агрегат – це специфічний показник грошової маси, що характеризує певний набір її елементів залежно від їх ліквідності. Кількість агрегатів, які використовуються в статичній практиці окремих країн, не однакова, що пояснюється істотними відмінностями в елементному складі грошової маси в регулятивних цілях. Фінансова статистика в США визначає чотири агрегати, в Англії – п'ять, в Німеччині – три. В Україні нині визначають і використовують чотири грошові агрегати: М0, М1, М2, М3.

Починаючи з 1993 року НБУ визначає структуру грошової маси відповідно до агрегатного методу. Починаючи з 2003 року, склад окремих агрегатів в Україні дещо змінився, який відповідно до методологічних правил НБУ є нині таким:

Таблиця 1

Підходи до розрахунку інфляційного податку

Автор	Формула
Добуток ВВП і темпу інфляції (π)	
Д. Овчаров [6, с. 85–86], С. Фішер [7], В. Вітлінський [8, с. 356]	$IT = ВВП \times \pi$
Добуток суми грошей, наявних у населення (D), і рівня інфляції (π)	
Є. Борисов [9, с. 304]	$IT = D \times \pi$
Добуток реальних грошових запасів (реальних грошових залишків) і темпу інфляції (π)	
М. Небава [10], С. Пекарський [2], Л. Сергушкіна [5]	$IT = \pi \times \left(\frac{M_t}{P_t} \right) = \frac{(P_t - P_{t-1})}{P_{t-1}} \times \frac{M_t}{P_t},$ <p>де M_t/P_t – рівень запасів грошових коштів економічних агентів у реальному вираженні; P_t – рівень цін у поточному році; P_{t-1} – рівень цін у попередньому році; M_t – пропозиція грошей у поточному році.</p>
Добуток готівки та депозитів до запитання і темпу інфляції (π)	
Г. Капканціков, С. Капканціков [11, с. 271], М. Небава [10], С. Пекарський [2]	$IT = \pi \times C + (\pi - i) \times D,$ <p>де C – обсяг готівки; D – обсяг депозитів; i – номінальна ставка відсотка.</p>
Інфляційний податок (IT) = бюджетний дефіцит (D)	
С. Фішер [7]	Інфляційний податок у точності дорівнює дефіциту бюджету, що фінансується шляхом друкування грошей.
О. Базилінська [12, с. 30]	Якщо рівень інфляції дорівнює π , а готівка M збільшується лише для покриття бюджетного дефіциту, то величина інфляційного податку складає $\pi \times M$. У довгостроковому періоді темп інфляції дорівнює темпу приросту готівки: $IT = \frac{\Delta M}{M}$, отже, інфляційний податок буде $\frac{\Delta M}{M} \times M = \Delta M$, тобто, в таких припущеннях інфляційний податок дорівнює бюджетному дефіциту.
С. Пекарський [2]	Сеньйораж можна розкласти на дві компоненти: чистий сеньйораж (приріст в реальних грошових залишках), m , і, інфляційний податок, $\pi \times m$. Також сеньйораж можна представити у вигляді добутку темпу зростання грошової бази і реальних грошових залишків $\mu \times m$. В стаціонарному стані грошового ринку, коли рівень інфляції дорівнює темпу зростання грошової бази ($m = (\mu - \pi) \times m = 0$, $\mu = \pi$), операційний дефіцит бюджету фінансується тільки за рахунок інфляційного податку, повністю визначає обсяг сеньйораж: $D = \pi \times m$.

- 1) $M0$ = готівка в обігу;
- 2) $M1 = M0$ + переказні депозити в національній валюті (за першою вимогою можуть бути обмінені на готівкові);
- 3) $M2 = M1$ + переказні депозити в іноземній валюті та інші кошти (непереказні кошти до запитання, строкові кошти та кошти за іменними ощадними (депозитними) сертифікатами, емітованими банками);
- 4) $M3 = M2$ + цінні папери власного боргу банків.

Наведені грошові агрегати відрізняються між собою не тільки кількісно, а й якісно. Грошовий агрегат $M1$ виражає масу, яка знаходиться безпосередньо в обігу (в національній валюті), реально виконуючи функції засобів обігу та платежу. Вона найтісніше пов'язана з товарною масою, що проходить процес реалізації, і безпосередньо впливає на ринкову кон'юнктуру. Саме тому цей агрегат є об'єктом найбільшої уваги аналітиків та регулюючих органів. Тому, за базу визначення інфляційного податку приймемо грошовий агрегат $M1$.

У макроекономічній теорії звичайно увага акцентується на інфляційному податку як податку, котрий сплачується лише з активів, що існують у формі готівки і депозитів до запитання, що економічні агенти при необхідності можуть використовувати для оплати угод, якщо номінальна ставка за ними не компенсує зростання рівня цін.

В. Вітлінський [8, с. 357] слушно зауважує, що хоча змістовно інфляційний податок характеризує міру знецінення грошей, його сплачують і утримувачі державних облігацій: «Податок з облігацій сплачується як різниця між номінальним і реальним відсотком за державним боргом». Аналогічної точки зору дотримується і Дж. Блек [13]: «Річна інфляція «з'їдає» реальну купівельну силу готівкових грошей і реальну вартість портфеля цінних паперів населення країни». Знецінення державних облігацій і номінальних касових залишків у портфелях населення є зворотною стороною знецінення державного боргу, адже реальна цінність фінансових активів економічних суб'єктів знижується [14]. Боргові зобов'язання держави також схильні до інфляції: вони втрачають у своїй цінності, і тому стають менш привабливими для кредиторів, поки уряд не забажає викуповувати борг [15].

Грошова маса у вузькому розумінні включає гроші готівкою й депозитні гроші, а сукупна грошова маса містить також цінні папери з фіксованим доходом. В окремих країнах, зокрема у США, банківська статистика виділяє ще й агрегат L . В Росії його називають агрегатом $M4$. До агрегату L входять усі компоненти $M3$ плюс державні цінні папери (облігації) та деякі інші форми фінансових активів. Вважається, що даний агрегат охоплює всі засоби обігу і платежу, тому характеризує грошову масу даної країни в широкому розумінні.

Облігації внутрішніх державних позик (ОВДП) – це державні цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішньому фондовому ринку і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій. Головним завданням ОВДП, як основного виду державних цінних паперів, є залучення коштів на покриття дефіциту органами державної влади. Найбільш поширеними є облігації короткострокового терміну обігу, щоб держава швидко могла покрити дефіцит державного бюджету та сплатити державний борг, адже основною причиною збільшення залучення державою ОВДП до бюджету є зростання дефіциту. За даними Міністерства фінансів України дефіцит 2008 р. становив 12,50 млрд грн, 2009 р. – 19,87 млрд грн, 2010 р. – 52,24 млрд грн, а за 2011 дефіцит склав 23,554 млрд грн [16].

За даними Національного банку України та Міністерства фінансів України відомі показники обсягів випуску облігацій внутрішніх державних позик за 2005–січень-квітень 2012 рр. Дані щодо загального обсягу ОВДП, обсягів коштів, залучених до бюджету органами державної влади шляхом розміщення ОВДП на первинному ринку, та середньозваженої дохідності ОВДП представлені на рис. 1.

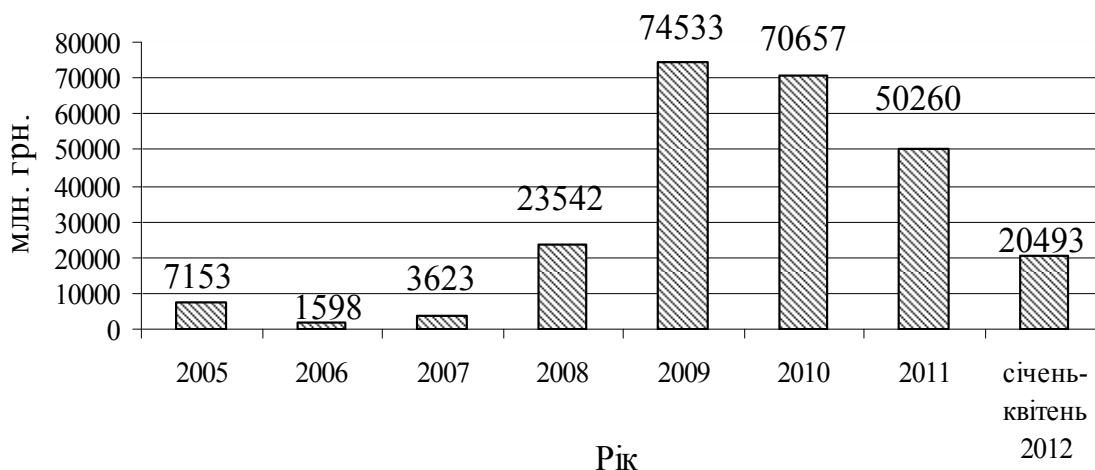

Рис. 1. Обсяги випуску облігацій внутрішніх державних позик в Україні у 2005 січні-квітні 2012 рр. млн грн [17]

2009–2010 рр. в Україні стали періодом гігантського зростання обсягів випуску облігацій внутрішньої державної позики. Це обумовлено тим, що з середини 2008 р. в результаті світової фінансової кризи відбулося значне погіршення макроекономічної ситуації в Україні в результаті чого дефіцит фінансових ресурсів змусив державу вдатися до різноманітних за позичень у вигляді позики.

Національний банк України є одним із основних «інвесторів» на ринку державних інструментів. За підсумками 2010 р. підраховано, що серед інвесторів Національний банк України (НБУ) займає 68 %, банки – 26 %, нерезиденти – 3 %, інші – 3 % [16]. А це є прихованою формою емісії, що вимагає обов'язкового врахування цього обсягу грошової маси при підрахунку інфляційного податку.

Розрахуємо інфляційний податок як добуток реальних грошових залишків і темпу інфляції з урахуванням ОВДП, інвестором яких є НБУ (табл. 2). Рівень цін, представлений у таблиці, є офіційними даними Державної служби статистики [18], однак, реальна інфляція досить часто є вищою за офіційну, тому прогнози міжнародних організацій щодо рівня інфляції в Україні, зокрема Світового банку, час від часу не відповідають даним органів статистики України.

Таблиця 2

Розрахунок інфляційного податку

Період	Індекс споживчих цін, %	$\frac{M_t}{P_t}$, млн грн	ОВДП, інвестором яких є НБУ, млн грн	ІТ, млн грн	$\frac{ІТ}{ВВП_p}$, %	Податкове навантаження, %	Сукупне податкове навантаження, %
2005	113,5	86848,46	4864,04	12381,19	2,80	23,19	25,03
2006	109,1	112993,6	1086,64	10381,3	1,91	24,00	25,02
2007	112,8	161050,5	2463,64	20929,81	2,90	23,25	25,28
2008	125,2	179813,9	16008,56	49347,26	5,21	26,80	29,17
2009	115,9	201680,8	50682,44	40125,76	4,39	25,16	27,17
2010	109,4	264985,4	48046,76	29425,02	2,72	23,43	24,37
2011	108,0	288006,5	34176,8	25774,66	1,96	25,76	27,38

Визначення інфляційного податку в аналітичних цілях дозволяє встановити динаміку реального податкового навантаження при незмінній в законодавстві сукупній податковій ставці. Розрахунок інфляційного податку в Україні показав, що до фінансової кризи (2005–2007 рр.) його обсяг був на рівні 2–3 % ВВП, проте, протягом 2008–2009 рр. доходи від нього становили приблизно 5 % ВВП, а це є додатковим податковим навантаженням на підприємства і домогосподарства. З 2010 р. – періоду відносної стабілізації економіки – надходження від інфляційного податку стали скорочуватися. Порівнюючи динаміку податкового навантаження та надходжень від інфляційного податку, можна дійти висновку, що зниженню податкового навантаження відповідає підвищення інфляційного податку. Виключенням стали лише кризові 2008–2009 рр., коли відбулося посилення податкового та інфляційного тиску на економіку.

Визначена динаміка дозволяє розглядати інфляційний податок як альтернативу збільшення фіскальних податків. «Зниження інфляції досягається заміною інфляційного податку іншими [і навпаки]» [19]. На думку Е. Фелпса [20], всі податки, так само як і інфляція, спотворюють оптимальну з точки зору суспільного добробуту поведінку економічних агентів. Тому уряду слід використовувати невеликий інфляційний податок, щоб знизити інші податки, які також чинять викривлення.

Деякі вчені [3, 21] взагалі пропонують податкову систему побудувати лише на одному податку – інфляційному. При цьому, на думку М. Ходорковського [22], потрібно чесно перейти до інфляційного фінансування бюджету: «Сенс у тому, щоб додрукувати грошей на суму незібраних податкових платежів, не збільшуючи при цьому державні видатки».

Е. Бабаджан [1] вважає прийнятним варіант паралельного існування інфляційного податку з деякими фіскальними податками: митами на вивіз нафти і газу, податком на видобуток корисних копалин у вигляді вуглеводневої сировини, тобто тих же нафти і газу, акцизами і митом для природних монополістів.

С. Светуцьков [4] висуває пропозицію щодо можливості функціонування трьох видів податків – податку на дохід споживача, податку на прибуток виробника і інфляційного податку.

У Великобританії Ліберальна партія [23] радила ввести інфляційний податок, а саме – в період інфляції передбачалося позбавляти торговців частини прибутку, який вони отримують шляхом надмірного підвищення цін або погоджуються на надмірне підвищення заробітків.

Тому перспективою подальших наукових досліджень в цьому напрямі є визначення оптимального рівня інфляційного податку в Україні.

ВИСНОВКИ

Система цін не тільки пасивно відображає стан економіки, вона також активно впливає на соціально-економічні процеси. Саме тому, взаємозв'язок цін та податків важливо розглядати не тільки з точки зору «податкові платежі як фактор ціноутворення», але і з погляду впливу процесів ціноутворення на податкову політику. У разі, якщо уряди не в змозі поповнити дефіцит бюджету іншим способом, в т. ч. за допомогою законодавчо встановлених податків внаслідок неефективності діючої податкової системи, включається в дію інфляційний податок як інструмент вилучення (перерозподілу) грошей шляхом їх емісії.

Здійснені розрахунки підтвердили наявність інфляційного податку в Україні, надходження якого підвищуються у кризовий період та знижуються у періоди стабілізації та економічного зростання. Це свідчить про використання інфляційного податку урядом як певною мірою альтернативи або діючим податкам, або займам, задля фінансування державного дефіциту.

Цю тезу також підтверджує той факт, що загальною тенденцією, за виключенням кризових 2008–2009 рр., є збільшення надходжень від інфляційного податку у разі зменшення податкового навантаження на економіку. Визначення масштабів і наслідків інфляційного оподаткування сприятимуть вибору адекватних заходів державного регулювання економіки, в тому числі податковими засобами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабаджан Э. Смерть и налоги [Электронный ресурс] / Э. Бабаджан. – Режим доступа: <http://rosbuh.ru/?page=article&item=732>.
2. Пекарський С. Э. Взаимодействие фискальной и монетарной политики и устойчивость государственного долга [Электронный ресурс] : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : 08.00.01, 08.00.13 / С. Э. Пекарський. – Москва, 2006. – Режим доступа: http://www.hse.ru/data/574/035/1239/avt_Pekarski.pdf.
3. Переслегин С. Б. Государство без налогов [Электронный ресурс] / С. Б. Переслегин. – Режим доступа: http://www.igstab.ru/materials/Pereslegin/Per_Nalog.htm.
4. Светульников С. Г. Модели спроса и предложения в пространстве цена-объем-доход [Электронный ресурс] / С. Г. Светульников. – Режим доступа: <http://www.marketing.spb.ru/read/sci/m2/index.htm>.
5. Сергушкина Л. Г. Кривая А. Филлипа в переходной экономике России / Л. Г. Сергушкина // Научная сессия МИФИ : сборник научных трудов. – 2006. – Т. 6. – С. 168–169.
6. Овчаров Д. А. Макроэкономика / Д. А. Овчаров. – Волгоград : ВолГУ, 2004. – 108 с.
7. Фишер С. Инфляционный налог [Электронный ресурс] / С. Фишер. – Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/~книги/Лопатников/Инфляционный%20налог>.
8. Вітлінський В. В. Моделювання економіки / В. В. Вітлінський. – К. : КНЕУ, 2003. – 408 с.
9. Борисов Е. Ф. Экономическая теория / Е. Ф. Борисов. – М. : Юрайт-Издат, 2005. – 399 с.
10. Небава М. І. Теорія макроекономіки [Електронний ресурс] / М. І. Небава. – Режим доступу: http://posibnyku.vntu.edu.ua/makro_ek/pr.htm.
11. Капканициков Г. П. Государственное регулирование экономики / Г. П. Капканициков, С. Г. Капканициков. – Ульяновск : УлГТУ, 2000. – 164 с.
12. Базілінська О. Я. Макроекономіка / О. Я. Базілінська. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 442 с.
13. Инфляционный налог [Электронный ресурс] / Дж. Блэк., под. общ. ред. И. М. Осадчей // Экономика. Толковый словарь. – М. : «ИНФРА-М», Весь Мир. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/econ_dict/21129.
14. Перераспределительные эффекты инфляции. Инфляционный налог. Кривая Лаффера для инфляции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.twocrazy8s.narod.ru/stuff/m_12_15.doc.
15. Инфляционный налог [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/641492>.
16. Марченко С. К. Ринок державних цінних паперів в Україні / С. К. Марченко, Я. В. Чернелівська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Economics/3_96167.doc.htm.
17. Фінансові ринки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.bank.gov.ua/files/4-Financial_markets\(4.3\).xls](http://www.bank.gov.ua/files/4-Financial_markets(4.3).xls).
18. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
19. Сосунов К. Псевдостерилизация / К. Сосунов // Эксперт. – М. : Группа Эксперт, 1996. – 90 с.
20. Оптимальный темп инфляции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://meconomics.info/inflyaciya-fiskalnye-i-denezhnye-aspekty/optimshnyj-temp-inflyacii.html>.
21. Инфляционный налог как средство стабилизации экономики [Электронный ресурс] // Санкт-Петербургское эхо. – № 38(201). – Режим доступа: <http://www.pressa.spb.ru/newspapers/echo/arts/echo-201-art-11.html>.
22. Обращение нефтяников [Электронный ресурс] // Газета «Коммерсантъ». – № 184(1587). – Режим доступа: <http://kommersant.ru/doc/206303/print>.
23. Инфляционный налог [Электронный ресурс] / Грэхэм Бетс, Барри Брайндли, С. Уильямс и др., под. общ. ред. И. М. Осадчей // Бизнес. Толковый словарь. – М. : ИНФРА-М, Весь Мир, 1998. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/14518>.